

Tadeusz Lewaszkiewicz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Przekłady biblijne na słowiańskie mikrojęzyki literackie

Streszczenie

Obecnie wyróżnia się ponad 20 słowiańskich mikrojęzyków literackich. Różnią się one, gdy chodzi o osiągnięty przez nie poziom poliwalencji językowej. Źródłem środków sprawności językowej mikrojęzyków są zwykle (przynajmniej przez pewien czas) odpowiednie mikrojęzyki słowiańskie (np. polski, czeski, słoweński), w których od dawna powstaje piśmiennictwo i którymi posługują się wybitni przedstawiciele narodu.

Kodyfikatorzy mikrojęzyków słowiańskich w różny sposób starają się podnieść ich prestiż. Jednym ze sposobów dowiedzenia, że tworzony język literacki jest sprawny funkcjonalnie i zasługuje na międzynarodowe uznanie, jest przekład utworów znanych w literaturze światowej na mikrojęzyk oraz tłumaczenie części lub całości Biblii. Translatorzy tekstów biblijnych w pewnym sensie wzorują się na działaniach dawnych tłumaczy, którzy intelektualizowali dialekty ludowe lub jeszcze nie w pełni sprawne języki piśmiennictwa, dzięki czemu stawały się one językami literackimi.

Gdy chodzi o słowiańskie mikrojęzyki, najbogatsze piśmiennictwo biblijne mają Łużycanie – pełna Biblia protestancka na język dolnołużycki oraz pełna Biblia protestancka i katolicka na język górnołużycki. Cały Nowy Testament lub cztery Ewangelie posiadają następujące mikrojęzyki słowiańskie: kaszubski, prekmursko-słoweński, rusiński, banacko-bułgarski, zachodniopoleski. Na kilka innych mikrojęzyków słowiańskich przetłumaczono tylko fragmenty Nowego Testamentu: śląski, podhalański, karpacko-rusiński (łemkowski), wschodniosłowacki.

Słowa kluczowe: słowiańskie mikrojęzyki literackie, przekłady Biblii, prestiż językowy, intelektualizacja dialektów ludowych

1. Status słowiańskich mikrojęzyków literackich

Słowiańskie mikrojęzyki literackie to – najogólniej mówiąc – języki piśmiennictwa małych narodów słowiańskich lub słowiańskich grup etnicznych. Cechuje je mniejszy lub większy stopień normalizacji, mniejsza lub większa różnorodność

gatunkowo-stylistyczna piśmiennictwa, różny stopień udziału nosicieli tychże mikrojęzyków w życiu społecznym poszczególnych krajów.

Termin *słowiańskie mikrojęzyki literackie* (славянские литературные микроязыки) stworzył i upowszechnił w językoznawstwie slawistycznym A. D. Duliczenko, autor książki *Славянские литературные микроязыки (Вопросы формирования и развития)*, Таллин 1981. Wcześniej funkcjonowały przeważnie terminy: *języki regionalne*, *języki piśmiennictwa grup etnicznych*. Wielu nosicieli mikrojęzyków uważa się za przedstawicieli odrębnych narodów słowiańskich.

A. D. Duliczenko we wspomnianej książce z 1981 r. wyróżnił 12 tego typu języków, w dwutomowej zaś pracy (2003-2004) 18 mikrojęzyków i 2 projekty/eksperymenty: mikrojęzyki **wyspowe** – rusiński w Wojwodinie i Chorwacji, chorwacko-gradiszciański w Austrii, na Węgrzech, na Morawach i pod Bratysławą, chorwacko-molizański w prowincji Molise we Włoszech, rezjański (dialekt słoweński we Włoszech), banacko-bułgarski w Rumunii i Serbii; **peryferyjno-wyspowe** – karpacko-rusiński/łemkowski na Ukrainie, we wschodniej Słowacji, w Polsce oraz na Węgrzech i w Rumunii, w USA i w Kanadzie, macedońsko-egejski (Grecja, skąd Macedończycy emigrowali do różnych krajów), pomacki w Bułgarii i Grecji, wenecko-słoweński we Włoszech; **peryferyjne/regionalne** – czakawski, kajkawski, prekmursko-słoweński w Słowenii, Austrii i na Węgrzech, laski na pograniczu czesko-polskim, wschodniosłowacki, zachodniopoleski; **autonomiczne** – kaszubski, górnołużycki i dolnołużycki. Podjęto również próby kodyfikacji innych mikrojęzyków słowiańskich, np. morawskiego, mazurskiego, podhalańskiego, śląskiego, wickiego (vičski janzyk – język oparty na polskich gwarach kresowych z obszaru Litwy), holszańskie (język oparty na gwarach białoruskich z obszaru Litwy), podlaskiego.

T. Kwoka (2011: 161-162) wyróżnia kilka języków rusińskich: „Specyfika rozwoju rusińskich wariantów wciśniętych między języki wschodnio-, zachodnio- i południowosłowiańskie, określa także sposób ich opisu. Przedstawiony poniżej, dość obszerny, rys historyczny i gramatyczny stanowi więc w zasadzie historię trzech języków: język Rusinów w Serbii (język wojwodińskorusiński) oraz na Słowacji (język rusiński) i w Polsce (język rusińsko-łemkowski)”.

Języki łużyckie od dawna są traktowane jako równoprawne języki słowiańskie – do mikrojęzyków włącza się je ze względu na małą liczbę użytkowników. Jedne języki mają długą tradycję posługiwania się nimi w piśmiennictwie (nawet kilkusetletnią, np. czakawski, kajkawski, prekmurski), inne znane są od kilkudziesięciu lub kilkunastu lat. Kaszubski za osobny język (nie zaś skodyfikowany regionalny język) uważa coraz więcej językoznawców, również w Polsce.

Warto uzmysłwić sobie, jak oceniane są mikrojęzyki literackie (nie tylko słowiańskie) pod względem prestiżu językowego. Zagadnienie to omówię na

podstawie artykułu W. Lubasia (2000), na który powołuje się również J. Woźniakiewicz (2013: 20-21). W. Lubaś do czynników decydujących o prestiżu konkretnego języka zalicza m.in.: liczbę użytkowników języka i rolę danej społeczności językowej w życiu gospodarczym i kulturalnym świata, rangę literatury tworzonej w tym języku w świecie, poliwalencję, tj. możliwość sprawnych funkcjonalnie zastosowań w różnych odmianach stylistycznych. Badacz wyróżnił pod względem prestiżu siedem grup wśród języków europejskich. Do grupy pierwszej należą następujące języki: angielski, niemiecki, francuski, hiszpański, rosyjski. Są to języki urzędowe państw o szczególnym znaczeniu w gospodarce, polityce i kulturze Europy. Do grupy drugiej uczony zaliczył m.in.: duński, holenderski, polski, czeski, słowacki. Języki te określa jako w pełni poliwalencyjne, ale o „umiarkowanej randze prestiżowej” (Lubaś 2000: 90).

Do grupy trzeciej W. Lubaś włączył tzw. „języki restytuowane” (Lubaś 2000: 90). Chodzi tutaj o kataloński, prowansalski, irlandzki, baskijski, tj. języki, w których w przeszłości powstało bogate piśmiennictwo i uważane były one za prestiżowe, ale później straciły znaczenie i od pewnego czasu są rewitalizowane. W grupie czwartej znalazły się języki scharakteryzowane w ten sposób: „niedawno skodyfikowane, słabo upowszechnione, rywalizujące w przeszłości lub także obecnie z innymi większymi językami” (Lubaś 2000: 90). Są to następujące języki: friulijski, farerski, retoromański, kaszubski, bośniacki, łemkowski.

Wyznaczniki grupy piątej to brak własnego państwa i diaspora użytkowników języków, tj. jidysz i romskiego. J. Woźniakiewicz (2013: 21) słusznie uważa, że pogląd W. Lubasia w tej sprawie jest kontrowersyjny, ponieważ te dwa języki pod względem prestiżu „zdają się znacznie od siebie różnić”.

Dopiero do grupy szóstej należą tzw. mikrojęzyki literackie: „języki o uszczuplonych zdolnościach poliwalencyjnych, używane przez słabo lub niewyraźnie pod względem etnonacjonalistycznym ukształtowane grupy” (Lubaś 2000: 90). Tutaj należałoby zaliczyć większość wyróżnionych przez A. A. Duliczenkę słowiańskich mikrojęzyków literackich.

Grupę siódmą (najniższą z punktu widzenia prestiżu) tworzą „dialekty terytorialne” (Lubaś 2000: 91). Z klasyfikacją W. Lubasia można dyskutować i ją modyfikować, ale raczej nie da się wyraźnie podnieść prestiżu (słowiańskich) mikrojęzyków literackich.

Słowiańskie mikrojęzyki literackie różnią się, gdy chodzi o osiągnięty przez nie poziom poliwalencji językowej. Języki łużyckie (a zwłaszcza górnołużycki) – stosowane w literaturze pięknej, piśmiennictwie religijnym, w publicystyce, w pracach naukowych dotyczących nauk społecznych, w podręcznikach szkolnych i w ograniczonym stopniu w stylu urzędowym (w instytucjach łużyckich) – są bardziej poliwalencyjne – jak się wydaje – niż kaszubski. Do grupy najbardziej poliwalencyjnych języków należy również rusiński w Wojwodinie. Na przeciwnym biegunie znajduje się np. język łaski, stworzony przez Ó. Łysohorskiego i tylko

przez niego stosowany we własnej twórczości literackiej (Balowska 2013). Obecnie nikt nie posługuje się tym językiem w piśmiennictwie.

Źródłem środków sprawności językowej mikrojęzyków są zwykle (przynajmniej przez pewien czas) odpowiednie makrojęzyki słowiańskie, w których od dawna powstaje piśmiennictwo i którymi posługują się wybitni przedstawiciele narodu. Ograniczę się do kilku przykładów: kaszubski, śląski, podhalański, mazurski (←polski), laski (←czeski), karpato-rusiński/łemkowski (←ukraiński), morawski (←czeski), chorwacko-molizański (←chorwacki), chorwacko-gradiszciański (←chorwacki), banacko-bułgarski (←bułgarski), rezjański (←słoweński). Prawie w każdym przypadku zwolennicy odrębności językowej mikrojęzyków znają bardzo dobrze odpowiedni makrojęzyk, a niekiedy nawet lepiej niż mikrojęzyk, który uważają za swój język ojczysty. Powstające nowe mikrojęzyki słowiańskie pogłębiają dezintegrację słowiańskiego obszaru językowego (Lewaszkiwicz 2011, 2014).

Kodyfikacje słowiańskich mikrojęzyków niewątpliwie wzbogacają słowiańskie kultury regionalne i wyspowe. Problem może się pojawić wówczas, gdy podejmie się próby zmuszania użytkowników makrojęzyka słowiańskiego (np. polskiego, ukraińskiego, białoruskiego) do nauki mikrojęzyka oraz posługiwania się nim w życiu społecznym – w urzędach, sądach, szkołach, w zakładach pracy.

2. Przekłady biblijne i ich rola w podnoszeniu prestiżu słowiańskich mikrojęzyków literackich

Kodyfikatory mikrojęzyków słowiańskich w różny sposób starają się podnieść ich prestiż. Jednym ze sposobów dowiedzenia, że tworzony język literacki jest sprawny funkcjonalnie i zasługuje na międzynarodowe uznanie, jest przekład utworów znanych w literaturze światowej na mikrojęzyk oraz tłumaczenie części lub całości *Biblii*. Translatorzy tekstów biblijnych w pewnym sensie wzorują się na działaniach dawnych tłumaczy *Biblii*, którzy intelektualizowali dialekty ludowe lub jeszcze nie w pełni sprawne języki piśmiennictwa, dzięki czemu stawały się one językami literackimi (Lewaszkiwicz 1992a,b, 2012). Chodzi tutaj o wstępny okres kształtowania się również takich języków, jak: francuski, angielski, niemiecki, holenderski, duński, staro-cerkiewno-słowiański/ cerkiewno-słowiański, polski, czeski, słoweński itd. Przekłady *Biblii* (przeważnie fragmentaryczne) były i są istotnym środkiem przyspieszającym standaryzację wielu języków Azji, Australii oraz języków Indian Ameryki Południowej, Środkowej i Północnej.

Z historii języków europejskich podam jeden znamienity przykład. Na obszarze Norwegii nie podjęto w średniowieczu ambitniejszej próby przekładu *Biblii*, chociaż z pewnością musiały istnieć rękopiśmienne perykopy w miejscowych dialektach. Od początku XV w. (po utracie państwowości) językiem piśmiennictwa w Norwegii stał się duński, który po wprowadzeniu reformacji pełnił

również funkcję języka kultu religijnego. Norwegowie korzystali z duńskiego tłumaczenia *Biblii Lutra*. W ciągu kilkuset lat duński przekształcał się w norweski wariant języka duńskiego. W postaci bardziej znorwegizowanej został uznany na początku XIX w. (po odzyskaniu niepodległości w 1814 r.) za język narodowy (tzw. riksmål-bokmål). Jednak w połowie XIX w. podjęto starania o stworzenie języka literackiego opartego na dialektach zachodniorweskich. Nowy język (landsmål) funkcjonował jako drugi wariant norweskiego języka narodowego, ale w Norwegii jest w pełni zdomowiony dopiero od kilkadziesiąt lat. W okresie ostrych sporów zwolennicy obu orientacji językowych postarali się o przekłady *Biblii*, które miały być gwarantem prestiżu tych języków.

Stosunek użytkowników mikrojęzyków słowiańskich do przekładów *Biblii* jest niejednorodny – są entuzjaści przekładów, umiarkowani zwolennicy oraz mniej lub bardziej radykalni przeciwnicy. Aby można było zrozumieć przyczynę różnic poglądów w tej sprawie, trzeba przypomnieć kilka faktów z historii języków słowiańskich.

3. Słowiańskie przekłady Biblii w kręgu kultury łacińsko-rzymskiej i grecko-bizantyjskiej

Świat słowiański dzieli się na dwa kręgi kulturalne – krąg kultury łacińsko-rzymskiej i krąg kultury grecko-bizantyjskiej (prawosławnej). Do pierwszego należą języki zachodniosłowiańskie (polski, czeski, słowacki, górnołużycki, dolnołużycki) oraz słoweński i chorwacki, do drugiej – staro-cerkiewno-słowiański/cerkiewnosłowiański, bułgarski, macedoński, serbski (od rozpadu Jugosławii wyróżnia się także czarnogórski i bośniacki) oraz języki wschodniosłowiańskie (rosyjski, ukraiński, białoruski).

Fragmenty *Biblii* tłumaczono od średniowiecza na wszystkie dialekty/języki zachodniosłowiańskie. Były to jednojęzyczne rękopisy lub głosowane teksty *Biblii* łacińskiej, niemieckiej, czeskiej. Jednak zwykle duchowni mieli przed oczami tekst niesłowiański (łaciński lub niemiecki) i ustnie tłumaczyli na odpowiedni dialekt/język zachodniosłowiański, a zapewne najczęściej odpowiednie fragmenty *Biblii* cytowali z pamięci. Sprzed XVI w. nie dochowały się rękopiśmienne fragmenty *Biblii* w górnołużyckim, dolnołużyckim, słowackim i słoweńskim. *Biblię* w chorwackim i polskim reprezentują fragmentaryczne przekłady. W czeskim zachowało się kilka pełnych tłumaczeń (w tym dwa drukowane: *Biblia* praska z 1488 r. i *Biblia* kutnohorska z 1489 r.) i kilkadziesiąt fragmentarycznych. Od XVI w. ukazują się drukiem narodowe edycje zachodniosłowiańskie: czeskie – *Nowy Testament Blahoslava* (1568), *Biblia kralicka* (1579-1594); polskie – *Nowy Testament Murzynowskiego* (1551-1552), *Biblia Leopoldy* (1561, 1575, 1577), *Biblia brzeska* (1563), *Biblia nieświeska* (1572), *Nowy Testament Budnego* (1574), *Biblia Wujka* (1599), *Biblia gdańska* (1632);

górnolужицьkie – *Nowy Testament Frencla* (1706) i pełna *Biblia* (1728); dolnołużyцьkie – *Nowy Testament Fabriciusa* (1709) i *Stary Testament Fryca* (1796); edycja słowacka – *Biblia Palkoviča* (1829-1832)¹; słoweńskie – *Nowy Testament Trubara* (1557-1582), *Biblia Dalmatina* (1584); chorwackie – wydawano perykopy, nie ukazał się rękopiśmienny przekład całej *Biblii Kašicia* z około 1625 r., drukowana pełna *Biblia Katančicia* (1831). Wymienione *Biblie* później rewidowano w mniejszym lub większym stopniu, jak również korzystano z nich w pracy nad częściowymi lub pełnymi translacjami *Biblii*. Nawet kilkaset lat po ich powstaniu z umiarem unowocześniano język. Dopiero w ostatnich kilkadziesiąt lat powstają tłumaczenia na współczesne języki wyznawców katolicyzmu i różnych odmian protestantyzmu. O przekładach *Biblii* na narodowe języki słowiańskie z kręgu kultury grecko-bizantyjskiej wspomnę w następnym podrozdziale.

4. Problem różnic między słowiańskimi językami literackimi a dialektami i kwestia przekładów *Biblii* na języki „ludowe” i dialekty

W świecie kultury łacińsko-rzymskiej pojawiały się próby przekładania (o nich w dalszej części artykułu) *Biblii* na regionalne odmiany języka etnicznego, ale były one rzadkie. Dominowało z pewnością przekonanie, że tekst *Pisma św.* w gwarze może służyć przede wszystkim celom prześmiewczym. Ten problem dotyczy w szczególności języka polskiego, który ma najdłuższą w świecie słowiańskim, nieprzerwaną od średniowiecza tradycję rozwojową. W związku z tym polski język ogólny (zarówno w wersji pisanej, jak i mówionej) bardzo się różni wymową i innymi środkami językowymi od dialektów ludowych. Gwara ludowa była i jest od dawna postrzegana w szerokich kręgach polskiego społeczeństwa jako przejaw braku wykształcenia i niskiego statusu społecznego, a jej nosiciele są jawnie lub skrycie lekceważeni.

Duże różnice istnieją także między czeskim językiem literackim a dialektami. Związane jest to ze specyfiką historii języka czeskiego. W pierwszej połowie XIX w. oparto się w kodyfikacji odradzającego się czeskiego języka literackiego na języku, który reprezentowała przede wszystkim *Biblia kralicka* z końca XVI w. Odrodzony język (*spisovná čeština*) różnił się bardzo od czeskiego języka potocznego, który istniał głównie na wsi. Użytkownikami kształtującej się mówionej odmiany języka literackiego (*hovorová čeština*) była przede wszystkim czeska inteligencja. Upowszechnianiu się języka literackiego w czeskim społeczeństwie zaczęło towarzyszyć interferencyjne oddziaływanie mniej starannej czeszczyzny potocznej i dialektów czeskich, co doprowadziło do

¹ Słowacy od średniowiecza korzystali z *Biblii* czeskiej. Część *Biblii* przetłumaczyli w połowie XVIII w. zakonnicy z Czerwonego Klasztoru, ale pozostała ona w rękopisie.

powstania specyficznej nieliterackiej odmiany czeskiego języka potocznego, którą określa termin *obecná čeština*.

Warto w tym miejscu zacytować J. Siatkowskiego (1986: 78):

Ta specyficznie czeska odmiana stanowi ponaddialektalny twór wyrosły na podłożu dialektów czeskich, w węższym znaczeniu tego terminu, tj. dialektów środkowoczeskich, południowo-zachodnio-czeskich, północno-wschodnio-czeskich i czesko-morawskiego pasa przejściowego, wykazując aspiracje do stania się ogólnonarodowym potocznym środkiem komunikatywnym. Nie upowszechnił się on jednak we wschodniej części czeskiego obszaru językowego. W związku z tym cechy tej odmiany językowej nie mogły i nie mogą stawać się automatycznie literackimi.

Sądzę, że różnice między innymi standardami zachodniosłowiańskimi (górnolужицьким, dolnolужицьким, słowackim) a ich dialektami są mniejsze (niż między polskim, czeskim a dialektami tych języków), ponieważ języki te są znacznie młodsze. Górnolужицьki i dolnolужицьki kształtowały się intensywnie w XVIII w., ale poliwalencyjne stawały się stopniowo od połowy XIX w. Podobnie można ująć problem formowania się standardu słowackiego.

Historia języka chorwackiego jest bardzo skomplikowana. Do przełomu XVIII i XIX w. funkcjonowały i rywalizowały między sobą języki literackie oparte na czakawskim, sztokawskim i kajkawskim podłożu językowym. Gdy chodzi o system fonologiczno-gramatyczny różnice między tymi językami literackimi i mową ludową nie były duże. Podobnie można chyba ocenić różnice fonologiczno-gramatyczne między sztokawskimi dialektami na obszarze Chorwacji i literackim językiem chorwackim od połowy XIX w. (opartym na sztokawszczyźnie).

Słoweński obszar dialektalny jest bardzo zróżnicowany. Skomplikowana jest również historia kształtowania się języka literackiego. W XVI w. P. Trubar oparł język piśmiennictwa na dialekcie centralnej Dolnej Krainy; w pierwszej połowie XIX w. słoweńszczyzna wchłonęła wiele elementów dialektalnych Górnej Krainy. F. Sławski (1998: 1000) pisze o literackim języku słoweńskim w ten sposób: „W dzisiejszej swej postaci literacki język słoweński jest jednym z najbardziej odległych od żywej mowy ludowej literackich języków słowiańskich”. Dotyczy to jednak przede wszystkim dialektów: karynckiego, styryjskiego, panońskiego, prekmurskiego i rezjańskiego. Dialekty doleński (Dolnej Krainy) i goreński (Górnej Krainy), których wkład do standardu słoweńskiego jest największy, cieszą się wielkim szacunkiem, nawet wśród inteligentów. W sytuacjach nieoficjalnych również ludzie wykształceni – pochodzący ze wsi i małych miasteczek – często się nimi posługują, co wśród wykształconych nosicieli języków zachodniosłowiańskich oraz chorwackiego jest raczej zjawiskiem marginalnym.

Dzieje piśmiennictwa z grecko-bizantyjskiego (prawosławnego) kręgu kulturowego Słowiańszczyzny są związane z funkcjonowaniem języka

staro-cerkiewno-słowiańskiego i redakcji języka cerkiewnosłowiańskiego², które pełniły funkcje języków literackich. Języki narodowe (oparte na rodzimym tworzywie dialektalnym) Bułgarów, Serbów, Macedończyków, Rosjan, Ukraińców i Białorusinów powstały później niż większość języków z łacińsko-rzymskiego kręgu kulturowego.

Nowoczesny język serbski ukształtował się pod wpływem reformy V. Karađzicia w ciągu pierwszej połowy XIX w. Język nowobułgarski powstał ostatecznie w drugiej połowie XIX w. Język macedoński skodyfikowano po II wojnie światowej. Z języków wschodniosłowiańskich najwcześniej (w drugiej połowie XVIII w.) ukształtował się narodowy język rosyjski, ukraiński w ciągu XIX w., białoruski na przełomie XIX i XX w., a w pełni dopiero w latach 20. XX w.

Językiem kultu religijnego wszystkich Słowian prawosławnych był „od początku – jak również językiem całego piśmiennictwa – język staro-cerkiewno-słowiański i od XI-XII w. redakcje cerkiewnosłowiańskiego. W ciągu XVII-XVIII w. językiem liturgicznym całej Cerkwi prawosławnej stał się cerkiewnosłowiański ruskiej redakcji, skodyfikowany w gramatyce M. Smotryckiego (1618/1619)³. W piśmiennictwie świeckim i w Nieliturgicznych tekstach religijnych Słowian wschodnich i południowych nadal funkcjonowały terytorialne redakcje cerkiewnosłowiańskiego.

W XIX-XX w. ukazały się przekłady biblijne na narodowe języki słowiańskie z kręgu kultury grecko-bizantyjskiej: *Biblia* rosyjska (1876), ukraińska *Biblia Kulisza* (1903), fragmentaryczne przekłady białoruskie chyba dopiero z końca XX w., serbski *Nowy Testament Karađzicia* (1847) i *Stary Testament Daničicia* (1868), nowobułgarska *Biblia Sławejkowa* (1871), fragmentaryczne tłumaczenia *Nowego Testamentu* na różne gwary macedońskie z XIX w., macedoński *Nowy Testament* (1952) i pełna *Biblia* (1990). Przekłady te nie zyskały aprobaty Cerkwi prawosławnej.

W tym miejscu warto wspomnieć o sytuacji językowej i o języku kultu religijnego w Grecji. W kraju tym istnieją dwa nowogreckie języki literackie – oba wywodzą się z koiné, ale tzw. wariant czysty (katharewusa/katharēusa) bardziej nawiązuje do starogreckiego, wariant zaś ludowy (demotyk – dēmotiké) powstał na podstawie greckiego języka potocznego. Jako główny język literacki demotyk upowszechniał się stopniowo dopiero od 1974 r. Grecki Kościół

² Przyjmuje się, że rękopisy do XII w. reprezentują język staro-cerkiewno-słowiański, piśmiennictwo zaś okresu późniejszego (nasycone elementami językowymi terytorialnych dialektów słowiańskich) to teksty poszczególnych redakcji cerkiewnosłowiańskiego.

³ Oto opinia L. Moszyńskiego (1984: 313-314) o gramatyce M. Smotryckiego: „Istotną rolę odegrała wspomniana już w par. 286 gramatyka Melecjusza S m o t r y c k i e g o wydana w Jewiu pod Wilnem w r. 1618 lub 1619. Ma ona dwie karty tytułowe. Główna podaje rok 1619: [...]. Druga karta tytułowa, zamieszczona po krótkiej przedmowie, podaje rok 1618 [...]. Gramatyka Smotryckiego, chociaż nie była ostatnią z tej serii (w r. 1621 ukazała się jeszcze w Wilnie anonimowa [...]), stała się gramatyką normatywną języka liturgicznego. Jak i wszystkie inne gramatyki tego okresu opisywała język cerkiewnosłowiański redakcji małoruskiej. Miała kilka wydań, dotarła i do Słowian południowych, odbiła się nawet na języku chorwackich gągolaszy”.

Ortodoksyjny do dzisiaj sprzeciwia się obecności demotyku w liturgii, chociaż hellenistycznego koiné większość Greków nie rozumie dobrze od kilku stuleci. W długiej walce o uznanie demotyku za język w pełni prestiżowy uczestniczyli także tłumacze *Biblii*: patriarcha Kyrillos Lukaris (1621-1638), Somakis (pod koniec XIX w.) oraz Pallis, który – oprócz tłumaczenia *Iliady* na demotyk – ogłosił także drukiem w 1902 r. *Ewangelię według św. Mateusza*. Publikacja ta doprowadziła na ulicach Aten do krwawych rozruchów, wywołanych przez zwolenników katharewusy. Uznali oni przekład Pallisa za profanację *Pisma św.*

5. Tłumaczenia Biblii na mikrojęzyki słowiańskie

Przegląd dorobku translacji biblijnych rozpocznę od mikrojęzyków autonomicznych (w terminologii A. A. Duliczenki) – dolnołużyckiego, górnołużyckiego i kaszubskiego. Następnie zajmę się przekładami na inne mikrojęzyki zachodniosłowiańskie, na mikrojęzyki słoweńskiego i chorwackiego obszaru językowego, na końcu na mikrojęzyki, których użytkownicy są związani w znacznej większości z prawosławną lub unicką tradycją wyznaniową.

Łużyczanie mają najbogatsze piśmiennictwo biblijne (Lewaszkievicz 1995). Do niedawna na ogół Łużyczan (tj. Górnołużyczan i Dolnołużyczan) traktowano jako jeden naród, który posługuje się dwoma językami literackimi – górnołużyckim i dolnołużyckim. Od zjednoczenia Niemiec część Dolnołużyczan uważa się za odrębny naród, tj. za Wendów.

Reformacja objęła całe Dolne Łużyce i większość terytorium Górnych Łużyc. Jedynie na północny zachód od Budziszyna utrzymała się enklawa katolicka, gdzie do dzisiaj znajduje się kilkadziesiąt wsi, w których większość mieszkańców mówi po górnołużycku. W Budziszynie mieszkają przedstawiciele zarówno wyznania protestanckiego, jak i katolickiego.

Dolnołużycki język literacki ukształtował się na podstawie dialektu chaciebuskiego. Na Górnych Łużycach funkcjonowały od przełomu XVII i XVIII w. dwa języki piśmiennictwa: wariant protestancki (oparty na dialekcie okolic Budziszyna) oraz wariant katolicki (oparty na tzw. dialektach katolickich). W ciągu drugiej połowy XIX w. powstał jednolity (bezwyznaniowy) język górnołużycki, odzwierciedlający niemal wyłącznie cechy językowe dialektu budziszynskiego.

W 1548 r. M. Jakubica ukończył przekład *Nowego Testamentu*. Sławiści i sorabiści uważali, że jest to przekład na dialekt wschodnio-dolno-łużycki, którym posługiwali się Dolnołużyczanie zamieszkujący okolice między Żarami i Lubskiem. W rzeczywistości język tłumaczenia jest bardzo niejednolity – składa się z elementów wschodnio-dolno-łużyckich, zachodnio-dolno-łużyckich, górnołużyckich oraz czeskich i polskich. Polonizmy miały świadczyć o tym, że Jakubica posługiwał się dialektem przechodnim między wschodnio-dolno-łużyckim i polskim obszarem językowym. Jednak sprawa jest bardziej skomplikowana,

o czym pisałem w oddzielnym artykule (Lewaszkiewicz 2007). Translacja biblijna M. Jakubicy nie ukazała się drukiem.

Z drugiej połowy XVII w. pochodzi rękopis *Nowego Testamentu*, który wydał H. Schuster-Šewc (1996). Po raz pierwszy cały *Nowy Testament* ogłosił drukiem J. B. Fabricius w 1709 r.; *Stary Testament* opublikował P. K. Fryco w 1796 r. *Biblia* dolnołużycka stanowi podstawę dolnołużyckiego języka literackiego. W latach 1860-1868 ukazała się zrewidowana *Biblia*. Po raz ostatni *Nowy Testament* opublikowano w 1895 r. Później drukowano tylko lekcjonarze z nieznacznymi zmianami językowymi.

Przełom w dziejach tłumaczeń biblijnych i piśmiennictwa górnołużyckich protestantów wiąże się z działalnością M. Frencla (1628-1706), który w 1670 r. wydał przekład *Ewangelii według św. Mateusza i św. Marka*, a później *Nowy Testament* (1706). Jego tłumaczenie włączono w zrewidowanej wersji do pełnej Biblii protestanckiej (1728), podstawy języka literackiego protestantów. W latach 1728-1905 ukazało się 11 wydań pełnej *Biblii*; po 1905 r. opublikowano tylko *Ewangelię według św. Mateusza* (1960). Język tych tekstów różni się bardzo od współczesnej górnołużycczyny. Jednak od niedawna funkcjonuje zmodernizowany językowo lekcjonarz.

Znacznie mniejsze możliwości publikacyjne mieli katolicy. J. H. Swętlík wydrukował kilka razy *Perykopy* (1690 lub 1692, 1699, 1720). Pracował również nad przekładem całej Biblii (1688-1707/1711), ale pozostała ona w rękopisie. W 1750 r. J. Wóski opublikował z niewielkimi zmianami *Perykopy* J. H. Swętlíka. J. Buk przełożył i ogłosił drukiem w 1862 r. tylko *Ewangelię według św. Mateusza* (I-XXVIII) oraz *Ewangelię według św. Marka* (I-III). W 1872 r. ukazały się *Psalmy* J. Larasa. Dopiero w 1896 r. katolicy górnołużyccy doczekali się druku przekładu *Nowego Testamentu* – wspólnego dzieła translatorskiego J. Łusćńskiego i M. Hórnika. F. Řězak przełożył z *Wulgaty* cały *Stary Testament*, ale wydrukował jedynie *Psalterz* (1899), *Księgę Hioba* i *Księgę Przysłów* (brak miejsc i dat wydania). Pełna *Biblia* katolicka ukazała się dopiero w latach 1966-1976, a jej nową (poprawioną) edycję wydrukowano w 2006 r. Uważa się, że przekład reprezentuje piękny język.

Cytaty biblijne znajdują się w *Duchownych pieśniach* (1568) Sz. Krofeja, fragmenty psalmów w *Małym katechizmie* (1643) M. Brüggemanna/ Mostnika/ Pontanusa. Są to druki w języku polskim, ale ta regionalna polszczyzna pomorska zawiera liczne kaszubskie elementy fonetyczne i leksykalne. Z tego powodu Kaszubi mają prawo traktować takie teksty jako w pewnym sensie zabytki ich języka. Podobny charakter mają *Perykopy smoldzińskie* z przełomu XVII i XVIII w. (rękopisy różnych autorów z lat 1699-1701). Nie wiadomo, czy autorzy wymienionych książek i rękopisów nie umieli unikać cech interferencyjnych kaszubskich i słowińskich w swojej polszczyźnie, czy też wprowadzali je celowo, aby nadać tekstom ludowego kolorytu regionalnego. Sądzę, że znalazłby się

tłumacz, który byłby w stanie stworzyć teksty w czystej kaszubszczyźnie (również w odmianie słowińskiej) lub w jeszcze bardziej mieszanym języku polsko-kaszubskim, ale takiego wysiłku nie podjęto, aby uniknąć posądzenia o chęć sprofanowania tekstów religijnych.

Współczesną translację biblijną zapoczątkował w skromnym zakresie A. Nagel (*Przypowieść o siewcy*, 1973). Rzeczywistą działalność przekładową na język kaszubski podjęli E. Gołąbek, ks. F. Grucza i o. A. R. Sikora (Treder 2000: 22-23). F. Grucza ogłosił drukiem w 1992 r. *Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament. IV. Ewanjelje*. E. Gołąbek wydał *Święte Pismiona Nowego Testameńtu* (1993). Ze *Starego Testamentu* ukazała się *Knéga psalmów* (1999); tłumacz opublikował również perykopy w lekcjonarzu *To je Słowo Boże* (2007). Językoznawcy wyżej oceniają przekład E. Gołąbka niż F. Gruczy.

F. Grucza deklaruje, że tłumaczył z *Neowulgaty* (1970), ale jest to raczej przekład z *Biblii* w języku polskim. Podstawą *Nowego Testamentu* E. Gołąbka jest niewątpliwie *Biblia Tysiąclecia*. Dopiero o. A. R. Sikora tłumaczył z języków biblijnych – z języka greckiego *Nowi Testament. Ewanielie pò kaszëbsku* (2010, II wyd. 2014)⁴, z hebrajskiego *Księgę Rodzaju (Knéga Zôczątków)*, 2015).

Warto zacytować informację internetową o przekładach o. prof. A. R. Sikory: „Przekład Biblii na kaszubszczyznę ma znaczenie historyczne, nie tylko w kontekście religijnym. To kolejny kamień milowy w tłumaczeniach klasyki na kaszubski, podnoszący prestiż naszego języka”⁵.

Z obszaru polskiego języka etnicznego mamy przekłady na dwa mikrojęzyki – na gwargę/mikrojęzyk podhalański i na gwargę/mikrojęzyk śląski.

M. Matejowa Torbiarz opublikowała przekład czterech ewangelii z polskiego na gwargę góralską (*Ewangelie*. W przekładzie Marii Matejowej Torbiarz na gwargę górali skalnopodhalańskich z Zakopanego. Praca studyjna na podstawie *Biblii Tysiąclecia*, Poznań 2002). Warto dodać, że tłumaczka nie użyła terminu język podhalański. Jej „tłumaczenie” to w rzeczywistości przeróbka polskiego tekstu biblijnego.

Na „mowę śląską” wybrane teksty biblijne przełożył M. Szołtysik: *Ewangelie śląskie* (Wydawnictwo Śląskie ABC, Rybnik 2013). Publikacja ta obejmuje całą *Ewangelię według św. Marka*, początkowe rozdziały *Ewangelii według św. Mateusza* i *Ewangelii według św. Łukasza* oraz *Księgę Jonasza ze Starego Testamentu*. Wydawnictwo informuje, że ewangelie tłumaczono z greki, *Księgę Jonasza* zaś z łaciny. M. Szołtysik wydał wcześniej fragmenty biblijne w książce *Biblia Ślązoka* (Rybnik 2000). Inne publikacje to: *Ywangelje według św. Marka. Rozdział pjyrszy*, tłum. Z. Kadłubek, Fabryka Silesia 2013, nr 2, s. 75; *Biblijo. Poczōntek*, przetuplikował na ślōnsko godka Czaja Ireneusz (Szwager z Laband), Zabrze 2013.

⁴ Poszczególne ewangelie ukazały się w latach: 2001, 2007, 2009, 2010.

⁵ <http://www.kaszubi.pl/aktualnosci/aktualnosc/id/1061>.

Poniżej prezentuję fragment „przekładu” podhalańskiego z *Ewangelii według św. Mateusza* (1, 18-25):

S narodzyniem Jezusa Krystusa było tak: Po ślubie Matki Jego, Maryje, s Józefem, piyrwyj zanim zacyni razem siedzieć, zastompiła bez przycyne Ducha Świyntego.¹⁹ Chłop Jyj, Józef, był cłekem sprawiedliwym i nie fciół, coby Jom obgadowali; fciół Jom po cichu postać precki.²⁰ Kie se to namyśłoł, janioł Pana pokozoł sie mu na spaniu i pedzioł: „Józefie, synu Dawida, nie bój sie wzionść ku sobie Maryje, twojyj baby; bo s Ducha Świyntego jest to, co sie w Niyj pocyno.²¹ Porodzi Syna, ftoemu docie miano Jezus, bo Ón wybawi swoik ludzi od ik grzychów”.²² A stało sie to syćko, coby sie dokónało słowo Pana, wypedziane bez Proroka:²³ *To Dziewica pocnie i porodzi Syna, ftoemu dadzom imie Emmanuel, to jest „Bóg s nami”*.²⁴ Kie sie obudziył ze spanio, zrobiył tak, jako mu przykozoł janioł Pański: wzion swojom Babe do sie,²⁵ ale sie do Niyj nie nablizoł, jaze porodziyla Syna, ftoemu doł imie Jezus.

Paralelny fragment „przekładu” śląskiego:

[18] Ze narodzyniym Jezusa Krystusa **bo**ło tak: Po zrynkowinach mamulki Jego Maryji ze **Jozefym** okozalo sie, że wprzodzi nim zamieszkali do kupy razym, to **bo**ła już **ona** brzymiynno skiż łaski Ducha Świyntego. [19] Od nij chop **Jozef**, co **bo**ł chopym sprawiedliwym, niy chciół skozać **jom** na poniywyrka, yno padoł se co ij koże odynść i niy bydzie tego rozgadywoł. [20] A jak se to tak obsztalowoł, to **Ponboczkowy** anioł ukozoł mu sie na spaniu i pedzioł: „**Jozefie**, synu Dawida, niy lynkej sie żyniaczki ze przirzycz**onom** ci Maryj**om**, bo poczynte w nij [Dziycia] pochodzi od Ducha Świyntego. [21] Urodzi **ona** Synka, kerymu dosz na miano Jezus, bo **On** zbawi **swoj** lud od jego grzych**ow**”. [22] A wszyjsko to stało sie skiż tego, coby wypełniły sie **Ponboczkowe** słowa opedziane przez proroka: [23] „Dyć paniynka pocnie i urodzi Synka, kerymu daj**om** na miano Emmanuel”, czyli „**Ponboczek** z nami”. [24] I jak **Jozef** stan**o**ł, to zrobi**o**ł wszyjsko to, co mu na spaniu nakozoł **Ponboczkowy** anioł, czyli **wzion** swoja ślubno za swoja. [25] yno niy żyli jak baba z chopym, aże urodziyla Synka, kerymu doł na miano Jezus”.

A oto odpowiedni fragment tekstu paralelnego z *Biblii Tysiąclecia* (wyd. III, Poznań–Warszawa 1983):

Z narodzeniem Jezusa Chrystusa było tak. Po zaślubinach Matki Jego, Maryi, z Józefem, wpierv nim zamieszkali razem, znalazła się brzemiennej za sprawą Ducha Świętego*.¹⁹ Mąż Jej, Józef, który był człowiekiem sprawiedliwym i nie chciał narazić Jej na zniesławienie, zamierzał oddalić Ją potajemnie*.²⁰ Gdy powziął tę myśl, oto anioł Pański ukazał

mu się w śnie* i rzekł: „Józefie, synu Dawida, nie bój się wziąć do siebie Maryi, twej Małżonki; albowiem z Ducha Świętego jest to, co się w Niej poczęło.²¹ Porodzi Syna, któremu nadasz imię Jezus, On bowiem zbawi swój lud od jego grzechów”.²² A stało się to wszystko, aby się wypełniło słowo Pańskie powiedziane przez Proroka:²³ *Oto Dziewica pocznie i porodzi Syna, któremu nadadzą imię Emmanuel**, to znaczy „Bóg z nami”.²⁴ Zbudziwszy się ze snu, Józef uczynił tak, jak mu polecił anioł Pański: wziął swoją Małżonkę do siebie,²⁵ lecz nie zbliżał się do Niej, aż porodziła Syna*, któremu nadał imię Jezus*.

Tego typu teksty (jak *Ewangelie* podhalańskie i śląskie) mogą wśród części lub nawet większości ludzi wierzących (także na Podhalu i Śląsku) wywołać oburzenie i posądzenie o ośmieszanie religii. Zwolennicy translacji biblijnych na mikrojęzyki dowodzą jednak, że użytkownicy mikrojęzyka podhalańskiego i śląskiego „przełączają” się z ogólnopolskiego kodu językowego na kod regionalny (podhalański lub śląski) i wówczas znika niebezpieczeństwo pojawiania się niepozytywnych (niestosownych) odczuć językowych. Sądzę, że nie jest to przekonujące stanowisko. Mogę się tutaj odwołać do znamienego wydarzenia, które w XIX w. miało miejsce na Śląsku⁶. Przed 1844 r. Towarzystwo Biblijne w Berlinie zwróciło się do A. Kucharskiego (zajmującego się słowiańskimi przekładami Biblii) (Lewaszkiwicz 2007) z zapytaniem, czy warto wydać Biblię w „języku” śląskim. Był to zapewne pomysł władz pruskich, które dążyły do osłabienia polskości przez popieranie separatyzmu narodowo-językowego Pomorzan/Kaszubów, Mazurów, Ślązaków. Sprawę tę znamy z relacji A. Krzyżanowskiego (1857: 175):

Towarzystwo biblijne w Berlinie chciało tłumaczyć pismo ś. na język szląski, rozumiejąc że lud Szlązka (Prowincyi kiedyś polskiej) niedostatecznie umie po polsku. Odwiódł je Kucharski od tego przedsięwzięcia opowiedzą⁷: „Przyszło na myśl jednemu ze szląskich proboszczów zastąpić w swoim kazaniu język piśmienny polski prostą mową ludu szląskiego. Słuchacze, rozumiejąc że proboszcz mowę ich przedrzeźnia, oburzyli się tak głośno przeciw niemu iż musiał wcześniej wynieść się z kościoła.

Gdy chodzi o inne mikrojęzyki zachodniosłowiańskie, dysponuję jedynie informacją, że wschodniosłowacki katechizm z 1750 r. zawiera cytaty z *Nowego Testamentu*.

⁶ Dziękuję Panu Doktorowi A. Czesakowi za przekazanie mi tej informacji.

⁷ Według *Słownika języka polskiego* (tzw. *Słownika warszawskiego*), t. III, Warszawa 1904, s. 810: *opowiedza* ‘opowiedzenie, opowieść’.

Dotychczasowa wiedza o przekładach biblijnych na inne mikrojęzyki słowiańskie jest pobieżna. Część informacji podam na podstawie uwag wstępnych A. A. Duliczenki (2003-2004) do próbek tekstów mikrojęzyków słowiańskich.

Dosyć bogate jest piśmiennictwo biblijne w mikrojęzyku prekmurskim (prekmursko-słoweńskim). Pochodzi ono z drugiej połowy XVIII w. i reprezentuje zarówno przekład ewangelicki (*Nouvi zákon ali testamenton* Štefana Küzmiča z 1771 r.), jak i katolicki (wybór tekstów ewangelicznych *Svéti evangeliomi za nedele i svetke celoga lete* Mikloša Küzmiča z 1780 r.) (Todorović 2011: 337). Katolickie przekłady mikrojęzyków południowosłowiańskich to: chorwacko-gradiszciański *Nowy Testament* (1952), chorwacko-molizański *Nowy Testament* (1973-1974), rezjańskie fragmenty *Ewangelii* (1982).

Pozostałe teksty biblijne dotyczą zasadniczo przekładów dla wyznawców prawosławia i częściowo wyznania unickiego: rusińskie *Ewangelie* (1985), banacko-bułgarski *Nowy Testament* z XIX w. (ogłoszony w pracy filologicznej w 1900 r.), karpacko-rusiński (łemkowski) fragment *Nowego Testamentu* (1851), zachodniopoleski przekład całego *Nowego Testamentu* F. D. Klimczuka, emerytowanego pracownika Instytutu Językoznawstwa Białoruskiej Akademii Nauk. Oto pełny tytuł tej publikacji: *Новый Завет Господа нашего Иисуса Христа*, Минск 2010. Tłumacz posłużył się dialektem rodzinnej wsi Simonowicze, która znajduje się w powiecie drohiczyńskim (w województwie brzeskim). F. D. Klimczuk jest również tłumaczem fragmentów *Iliady* Homera, urywków dzieł L. Tołstoja, M. Gogola, pełnego tekstu *Słowa o pułku Igora*. Niewątpliwie znany językoznawca białoruski uważa, że tłumaczenie *Biblii* oraz arcydzieł literatury światowej przyczynia się do podniesienia prestiżu mikrojęzyka zachodniopoleskiego.

Nie wiem, czy istnieją choćby fragmentaryczne tłumaczenia biblijne na inne mikrojęzyki słowiańskie. Teoretycznie możliwe jest jednak, że ktoś podjął się translacji biblijnej nawet na mikrojęzyk pomacki, chociaż użytkownicy tego języka to prawie wyłącznie muzułmanie.

Część wyznawców katolicyzmu i różnych odmian protestantyzmu uważa przekłady biblijne na gwarę/żywy język ludowy za profanacje *Pisma św.*, ale dla ich zwolenników takie teksty są źródłem pozytywnych przeżyć religijnych. Sądzę, że znacznie więcej przeciwników tłumaczeń na dialekty i regionalne języki oparte na dialektach jest wśród wyznawców Kościołów wschodnich, w których od początku dominował „święty” język cerkiewnosłowiański – wysokoprestiżowy w stosunku do języków „ludowych” (języków piśmiennictwa narodowego, mowy różnych odmian komunikacji ustnej i dialektów).

Bibliografia

1. Balowska G., 2013, *Laski mikrojęzyk literacki w kontekście społecznym i kulturalnym*, Racibórz.
2. Breza E., 1993, *Ewangelie po kaszubsku*, „Pomerania”, nr 2, s. 30-34.
3. Breza E., 1994, *Przekład Ewangelii na kaszubski ks. Franciszka Gruczy a tradycja polskich przekładów Pisma Św.*, [w:] *Jan Jakub Wujek tłumacz Biblii na język polski w czterechsetną rocznicę wydania Nowego Testamentu. Księga referatów wygłoszonych na konferencji 26 kwietnia 1993*, Łódź, s. 171-186.
4. Browning R., 1983, *Medieval and modern Greek*, Cambridge.
5. Czesak A., 2003, *Czy możliwa jest Biblia po śląsku? Stereotypy Ślązaków i ich mowy*, [w:] *Stereotyp a przekład*, red. U. Kropiwiec, M. Filipowicz-Rudek, J. Konieczna-Twardzikowa, Kraków, s. 69-78.
6. Czesak A., 2005, „*Frazeologia biblijna*” w przekładzie Ewangelii na gwara podhalańską, [w:] *Parémie národů slovanských II. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Ostravě ve dnech 10-11.11.2004*, red. J. Raclavská, Ostrava, s. 226-234.
7. Czesak A., 2009, *Biblia po śląsku i podhalańsku – fakty i kontrowersje*, [w:] *Polszczyzna biblijna – między tradycją a współczesnością*, t. 2, red. S. Koziara, W. Przyczyna, Tarnów, s. 145-157.
8. Czesak A., 2015, *Współczesne teksty śląskie na tle procesów językotwórczych i standaryzacyjnych współczesnej Słowiańszczyzny*, Kraków.
9. Drwal K., 2004, *Powstaje Biblia po góralsku*, „Niedziela”, nr 13, <http://www.niedziela.pl/xml.php?wyd=nd&nr=17&doc=nd200413.xml>.
10. Дуличенко А. Д., 1981, *Славянские литературные микроязыки. (Вопросы формирования и развития)*, Таллин-Валгус.
11. Дуличенко А. Д., 2003-2004, *Славянские литературные микроязыки. Образцы текстов*, I-II, Тарту.
12. Floryan W. (red.), 1977-1991, *Dzieje literatur europejskich*, t. 1-3, Warszawa.
13. Hinze F., 1993, *Zur neuen Übersetzung der vier Evangelien ins Kaschubische*, *Zeitschrift für Slawistik* 38, s. 401-403.
14. Иванова Д., 2002, *Традиция и приемственность в новобългарските преводи на евангелието. Текстология и език*, Пловдив.
15. Kluge F., 1994, *Eine Bibel für die Kaschuben*, [w:] *Kirche im Osten*, Bd. 37, Hrsg. G. Schulz, Göttingen, s. 35-61.
16. Kossowska M., 1968-1969, *Biblia w języku polskim*, t. I-II, Poznań.
17. Krašovec J. (red.), 1998, *Interpretation of the Bible = Interpretation der Bibel = Interprétation de la Bible = Intepretacija Svetega pisma*, Ljubljana.
18. Krzyżanowski A., 1857, *Dawna Polska ze stanowiska jej udziału w dziejach postępującej ludzkości, skreślona w jubileuszowym Mikołaja Kopernika roku 1843, a teraz nowo-uporządkowana, przejrzana i życiorysem autora powiększona przez H. Skimborowicza. Część pierwsza*, Warszawa.
19. Kuzmić P., 1983, *Vuk-Daničićevo Sveto Pismo i biblijska društva*, Zagreb.
20. Kwoka T., 2011, *Języki rusińskie*, [w:] *Słowiańskie języki literackie. Rys historyczny*, red. B. Oczkova i E. Szczepańska, przy współpracy T. Kwoki, Kraków, s. 161-191.
21. Lewaszkiwicz T., 1992a, *Rola kontaktów językowych we wstępnym okresie formowania się słowiańskich języków literackich (na tle ogólniejszym)*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, Seria VIII: *Językoznawstwo*, Warszawa, s. 133-138.
22. Lewaszkiwicz T., 1992b, *Rola przekładów Biblii w formowaniu języków literackich europejskiego kręgu kulturowego*, [w:] *Biblia a kultura Europy*, t. 1, red. M. Kamińska, E. Małek, Łódź, s. 232-248.

23. Lewaszkiwicz T., 1995, *Łużyckie przekłady Biblii. Przewodnik bibliograficzny*, Warszawa.
24. Lewaszkiwicz T., 2007, *Sporne problemy języka dolnołużyckiego przekładu Nowego Testamentu Jakubicy (1548)*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, Seria XI: *Językoznawstwo*, Warszawa, s. 111-118.
25. Lewaszkiwicz T., 2008, *Podróż naukowa Andrzeja Kucharskiego po Słowiańszczyźnie odbyta w latach 1825-1830*, [w:] *Lo sviluppo della slavistica negli imperi europei/ Развитие славяноведения в европейских империях* (Verona 16-17 ottobre 2007), a cura/ под редакцией S. Aloe, Milano, s. 39-48.
26. Lewaszkiwicz T., 2011, *Tendencje integracyjne/unifikacyjne i dezintegracyjne w historii języków słowiańskich*, [w:] *Лингвокультурное пространство современной Европы через призму малых и больших языков*, red. И. В. Абисогомян, Tartu, s. 124-136.
27. Lewaszkiwicz T., 2012, *Problemy przekładów Biblii na języki ludowe w świecie słowiańskim (na tle europejskim)*, [w:] *Chrześcijański Wschód i Zachód. Formy dialogu – Wzory kultury – Kody pamięci*, red. I. Lis-Wielgosz, W. Józwiak, Poznań, s. 535-551.
28. Lewaszkiwicz T., 2014, *Między ideą wspólnego języka słowiańskiego i słowiańskimi mikrojęzykami literackimi*, [w:] *Przestrzenie językoznawcze. Prace dedykowane Profesor Irenie Sarnowskiej-Gieffing. Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. 27, red. M. Graf, Poznań, s. 73-84.
29. Lubaś W., 1998, *Czy powstanie śląski język literacki?*, „*Język Polski*”, z. 1-2, s. 49-56.
30. Lubaś W., 2000, *Europejski językowy globalizm i etnonacjonalny separatyzm*, [w:] *Kultura, język, edukacja*, t. 3, red. M. Mrózek, Katowice, s. 87-103.
31. Mackridge P., 1985, *The modern Greek language*, Oxford.
32. Miszta A., 2007, *Zagadnienie kodyfikacji ogólnej odmiany dialektu śląskiego w świetle parafraz Pisma Świętego na gwarę śląską*, „*Studenckie Zeszyty Językoznawcze*”, 2, red. M. Mycawka, K. Sikora, Kraków, s. 73-88.
33. Moszyński L., 1984, *Wstęp do filologii słowiańskiej*, Warszawa.
34. Okuka M., Krenn G. (red.), 2002, *Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens. Band 10. Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*, Klagenfurt/Celovec, Wien, Ljubljana.
35. Orožen M., 1996, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*, Ljubljana.
36. B. Osowski, 2011, *Kodyfikacja morawskiego języka literackiego*, [w:] *Na styku kultury polskiej i czeskiej. Dziedzictwo – kontynuacje – inspiracje*, red. M. Balowski, Poznań, s. 144-172.
37. B. Osowski, 2013, *Miejsce literackiej morawszczyzny w rzeczywistości językowej Moraw*, [w:] *Słowiańszczyzna dawniej i dziś – język, literatura, kultura. Monografia ze studiów slawistycznych*, red. A. Kołodziej, M. Bańka-Kowalczyk, A. Nowakowska, Červený Kostelec, s. 187-194.
38. Поп-Атанасов Ѓ., 1995, *Библијата за Македонија и Македонците*, Скопје.
39. Рижский М. И., 1978, *История переводов Библии в России*, Новосибирск.
40. Schuster-Šewc H. (wyd.), 1996, *Das Neue Testament der niedersorbischen Krakauer (Berliner) Handschrift: Ein Sprachdenkmal des 17. Jahrhunderts*, Bautzen.
41. Siatkowska E., 2004, *Szkice z dziejów literackich języków słowiańskich*, Warszawa.
42. Siatkowski J., 1986, *O specyfice czeskiej sytuacji językowej*, [w:] *Język i jego odmiany w aspekcie porównawczym*, red. J. Majowa, Wrocław, s. 75-83.

43. Siuciak M., 2015, *Ideologizacja pojęć naród i język w świetle dyskusji o statusie Ślązaków i ich mowy*, [w:] *Odkrywanie słowa – historia i współczesność*, red. U. Sokólska, Białystok, s. 147-160.
44. Sławski F., 1988, *Języki słowiańskie*, [w:] *Języki indoeuropejskie*, t. II, red. L. Bednarczuk, Warszawa, s. 907-1004.
45. Solak E., 1997, *Nowobułgarska Biblia i jej język*, Kraków.
46. Sroka K. A., 1995, *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, red. J. Treder, Gdańsk, s. 101-127.
47. Sroka K. A., 1996, *The renaissance of Kashubian and Bible translation*, [w:] *Kognitive Aspekte der Sprache*, hrsg. K. A. Sroka, Tübingen, s. 233-242.
48. Sroka K. A., 2000, *Problems in Bible translation*, [w:] *Przekładając nieprzekładalne. Materiały z I Międzynarodowej Konferencji Translatorycznej (Gdańsk–Elbląg 1999)*, red. W. Kubiński i T. Z. Wolański, Gdańsk, s. 249-282.
49. Stamatoski Z., 1999, *Język macedońskich przekładów fragmentów Biblii od XIX wieku do czasów najnowszych i ich tło socjolingwistyczne*, [w:] *Język, literatura i kultura Słowian – dawniej i dziś III*, red. B. Zieliński, Poznań, s. 121-129.
50. Tambor J., 2006, *Mowa Górnoszlązaków oraz ich świadomość językowa i etniczna*, Katowice.
51. Todorović B., 2011, *Język słoweński*, [w:] *Słowiańskie języki literackie. Rys historyczny*, red. B. Oczkowa i E. Szczepańska, przy współpracy T. Kwoki, Kraków, s. 325-352.
52. Topolińska Z., Vidoeski B., 1984, *Polski ~ Macedoński. Gramatyka konfrontatywna (zarys problematyki). Zeszyt I (wprowadzenie)*, Wrocław.
53. Treder J., 1996, *Tłumaczenia Biblii na język kaszubski*, [w:] *Biblia w kulturze*, red. S. Rzepczyński, Słupsk, s. 273-292.
54. Treder J., 2002, *Biblia po kaszubsku*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk, s. 22-23.
55. Treder J., 2004, *Translacja na kaszubski z greki (na podstawie Ewangelii św. Marka)*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji – Gniezno, 15-17 kwietnia 2002*, red. S. Mikołajczak, ks. T. Węclawski, Poznań, s. 370-378.
56. Walczak B., 2005, *Uwagi o przekładzie Ewangelii na gwara podhalańską*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś II. Materiały z konferencji – Gniezno, 3-5 czerwca 2004*, red. S. Mikołajczak, ks. T. Węclawski, Poznań, s. 293-301.
57. Wicherkiewicz T., 2008, *Opinia w kwestii poselskiej inicjatywy ustawodawczej o nadanie śląskiemu statusu języka regionalnego*, [w:] *Śląsko godka. Materiały z konferencji „śląsko godka – jeszcze gwara czy już język” z 30 czerwca 2008 roku*, s. 120-124.
58. Woźniakiewicz J., 2013, *Języki kaszubski i friulijski. Zagrożenia i szanse. Porównanie stopnia zaawansowania procesów odchodzenia od języka*, Kraków.
59. Wronicz J., 2013, *Mowa Ślązaków – gwara, dialekt czy język regionalny (w związku z próbą zmiany statusu prawnego)*, „LingVaria” VIII, 1 (15), s. 173-184.
60. Wyderka B., 2010a, *O języku śląskim*, [w:] *Studia dialektologiczne*, t. 4, red. H. Kurek, A. Tyrpa, J. Wronicz, Kraków, s. 87-92.
61. Wyderka B., 2010b, *Słowiańskie języki regionalne w Polsce. Wizja czy rzeczywistość?*, [w:] *Symbolae grammaticae in honorem Boguslai Dunaj*, red. R. Przybylska, J. Kaś, K. Sikora, Kraków, s. 277-282.

Translations of the Bible into Slavic literary microlanguages

Abstract

So far, more than 20 Slavic literary microlanguages have been identified, differing by the level of linguistic polyvalence they have achieved. The sources from which microlanguages derive their language efficiency are usually (at least for a certain time) the respective Slavic macrolanguages (such as Polish, Czech or Slovenian) characterized a longstanding literary tradition and use by distinguished representatives of the nation.

Codificators of Slavic microlanguages attempt to increase their prestige in various ways. One of the methods of proving that a nascent literary language is functionally efficient and worthy of international recognition is the translation of world literature classics, including the whole or parts of the Bible. Translators of the Bible are, in a certain sense, following in the footsteps of their predecessors who intellectualized folk dialects or not yet fully effective written languages, transforming them into literary languages.

As far as Slavic microlanguages are concerned, the richest collection of biblical writings can be found among the Lusatians, with the entire Protestant version of the Bible having been translated into Lower Sorbian and the entire Protestant and Catholic versions into Upper Serbian. The entire New Testament or the four Gospels have been translated into the following Slavic microlanguages: Cashubian, Prekmurje Slovene, Ruthenian, Banat Bulgarian and West Polesian. In case of the Silesian, Podhale, Carpatho-Rusyn (Lemko) and Eastern Slovakian microlanguages, only portions of the NT are available.

Keywords: Slavic literary microlanguages, Bible translations, language prestige, intellectualization of folk dialects